

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію МАКАРОВОЇ Вікторії Вікторівни “Еколого-економічні обмеження розвитку земельно-орендних відносин в сільськогосподарському виробництві”, представлену на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності 08.00.06 – економіка природокористування та охорона навколишнього середовища

1. Актуальність теми дисертаційного дослідження. Трансформація форм власності на землю в межах території України і поява значної кількості власників приватних землекористувань сільськогосподарського призначення визначили екологічне розбалансування певною мірою організованої системи раціонального використання і охорони земельно-природного ресурсу країни в сільськогосподарському виробництві. Разом з цим існуючі природоохоронні норми із цільового використання земель сільськогосподарського призначення мають фіскально-адміністративну основу та не передбачають стимулювання приватних власників і користувачів землі до раціонального використання та відтворення угідь, додержання вимог державної природоохоронної політики та розвитку системи сталого сільськогосподарського землекористування. За цих умов розвиток теоретичних та методичних підходів і механізмів відносно забезпечення еколого-економічної узгодженості земельних, і в т.ч. земельно-орендних відносин в сільському господарстві, потребує подальшого вдосконалення.

Дослідженню еколого-економічної складової орендних відносин в сільськогосподарському виробництві присвячені роботи вітчизняних вчених: Бабміндри Д.І., Балацького О.Ф., Бистрякова І.К., Богіри М.С., Галанця В.Г., Гарнаги О.М., Грановської Л.М., Гуторова О.І., Гуцуляка Г.Д., Добряка Д.С., Дорош О.С., Кваши С.М., Купінець Л.Є., Курильців Р.В., Мартина А.Г., Мішеніна Є.В., Мельника Л.Г., Новаковського Л.Я., Ступеня М.Г., Тархова П.В., Трегобчука В.М., Ульяновченка О.В., Шквіра М.І. та інших. У той же час слід погодитися з думкою автора дисертаційної роботи відносно

необхідності поглиблення наукового і прикладного рівнів дослідження проблем орендних відносин в сільськогосподарському виробництві з метою створення еколого - орієнтованої системи стимулювання суб'єктів земельно-орендних відносин щодо забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського землекористування та охорони навколишнього природного середовища з послідовним узгодженням комерційних інтересів суб'єктів оренди та екологічних вимог суспільства. На вирішення цих достатньо важливих наукових задач спрямоване дисертаційне дослідження Макарової В.В.

2. Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана із урахуванням напрямів державних і регіональних програм і тем: Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року і Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року. Тематика дисертаційної роботи відповідає основним науковим напрямам і проблемам фундаментальних досліджень на 2014-2018 роки, які були затверджені постановою Президії НАН України від 20.12.2013 № 179, безпосередньо: п. 3.1.16 «Економіка природокористування й охорони навколишнього середовища» та п. 3.1.25 «Природозбереження та раціональне природокористування».

За спрямованістю дисертаційна робота відповідає тематиці Сумського державного університету: “Дослідження інформаційних систем забезпечення механізму управління земельними відносинами підприємств на 2009-2011 роки” (номер державної реєстрації – 0109U008039), де автором обґрунтовано механізм економічного стимулювання суб'єктів оренди землі; “Дослідження процесів управління земельними відносинами підприємств в ринкових умовах на 2009-2011 роки” (номер державної реєстрації – 0109U008036), де автором сформульовані принципи стимулювання зацікавленості орендаторів землі у забезпеченні природоохоронних заходів; “Діагностика механізму управління земельними відносинами в умовах ринку земель на 2009-2011 роки” (номер державної реєстрації – 0109U008037), де автором приведені

основні напрями оптимізації системи управління земельними відносинами з урахуванням екологічної складової; “Діагностика механізмів формування земельних відносин сільськогосподарських виробників на 2009-2011 роки” (номер державної реєстрації – 0109U008038), де автором надані методичні підходи до визначення збитків через пошкодження орендованих угідь.

3. Обґрунтованість основних положень дисертаційних досліджень, висновків та рекомендацій, їх достовірність та новизна. У дисертаційній роботі Макарової В.В. отримано нові науково обґрунтовані результати, які стосуються теоретико-методологічних та прикладних положень із оптимізації еколого-економічних обмежень розвитку земельно-орендних відносин в системі сільськогосподарського виробництва та удосконалення еколого-економічного механізму стимулювання суб’єктів земельно-орендних відносин в сільському господарстві. Здійснені автором дослідження відзначаються різноманітністю опрацьованої інформаційної бази, системним аналізом статистичних даних у розрізі адміністративно-просторових зон, використанням сучасних методів та методик, логічним і послідовним викладенням матеріалу.

В процесі обґрунтування основних положень, висновків і рекомендацій дисертантом узагальнено фундаментальні положення загальної економічної теорії, напрацювання вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі економіки природокористування та охорони навколишнього середовища. Отримані в дисертації наукові результати достовірні та базуються на інформаційно-фактологічній базі, до якої автором були віднесені Закони України, Укази Президента України, нормативні акти Верховної Ради України, накази Міністерства аграрної політики та продовольства України, інформаційні матеріали Державного комітету статистики України, Головного управління статистики у Сумській області, дані Держземагентства України, Головного управління Держземагентства у Сумській області, публічна інформація Головного управління агропромислового розвитку Сумської області та районних у Сумській області управлінь агропромислового розвитку;

показники бухгалтерської звітності сільськогосподарських підприємств; результати вибіркового спостереження, проведених автором дисертації.

Найбільш вагомими результатами дисертаційного дослідження, які одержані особисто здобувачем і містять наукову новизну, наведено нижче.

1. За результатами попереднього аналізу було доведено, що на сьогодні є досить багато еколого-економічних обмежень розвитку земельно-орендних відносин в сільськогосподарському виробництві, що зменшує ефективність використання сільськогосподарських угідь (Розділ 1, стор. 22-23) та потребує формування дієвого механізму їх оптимізації.

З цією метою автором дисертаційної роботи було розроблено механізм оптимізації еколого-економічних обмежень, сутністю якого є коригування нормативної грошової оцінки землі із застосуванням, розподілених згідно до природно-кліматичних районів, таких екологічних факторів як еродованість угідь, рівень їх деградації, ухил рельєфу, норм винесення добрив, що має в результаті забезпечувати екологічно зорієнтований підхід до оренди земель сільськогосподарського призначення із різними якісними властивостями в різних природно-кліматичних умовах (Розділ 3, стор. 150-156). Застосування екологічного коригування автор пропонує виконувати за участі поправочних коефіцієнтів (Розділ 3, стор. 151, табл. 3.17), які визначають вплив показників екологічного стану орендованих сільгоспугідь на значення їх нормативної грошової оцінки і, як наслідок, встановлення орендної плати за сільгоспземлі, що, на відміну від існуючих механізмів оптимізації орендного використання сільгоспугідь, забезпечує еколого-орієнтований підхід до оренди земель. На основі кореляційно-регресивного аналізу впливу ідентифікованих вище екологічних факторів на середню урожайність зернових культур по областях України (Розділ 3, табл. 3.18) за рівняннями парної кореляції автор визначає поправки екологічного характеру, які надалі застосовуються у коригуванні нормативної грошової оцінки земель.

2. В аспекті подальшого розвитку земельно-орендних відносин слід відмітити наукову та практичну значимість науково-методичного підходу до

визначення розмірів орендної плати за сільськогосподарські угіддя (стор. 8 вступу та стор. 127-149 розділу 3 дисертації, стор. 10-12 автореферату), який, на відміну від існуючих підходів, базується на диференціації орендної плати за землю у відповідності до правового статусу суб'єктів (землевласник чи землекористувач) та враховує покладені на одного із суб'єктів витрати щодо підтримки продуктивних властивостей орендованих угідь.

Наданий автором дисертації науково-методичний підхід до визначення зони співвідношення значень орендної плати за землю, визначеної із урахуванням інтересів землевласників (п. 3.2., стор. 148-149 дисертації, стор. 11 автореферату) та землекористувачів (п. 3.2., стор. 164-165 дисертації, стор. 12 автореферату) дозволяє в межах орендного законодавства України надати науково-обґрунтовані рекомендації суб'єктам оренди відносно оптимальних розмірів плати за використання сільгоспугідь.

3. Заслужують на увагу надані автором науково-методичні положення із обґрунтування оптимального строку оренди сільськогосподарських земель, які базуються на використанні екологічних та економічних регуляторів, що дозволяє встановити баланс між інтересами власників земель та орендарями цих земель щодо отримання рентного доходу та раціонального використання і охорони сільськогосподарських угідь (п. 3.1., стор. 117-139 дисертації, стор. 10 автореферату). Цей підхід дозволяє підвищити зацікавленість орендарів у використанні фінансових ресурсів на відновлення якісних властивостей землі за траєкторією довготривалого та екологічно збалансованого розвитку приватно-орендного землекористування.

4. За результатами досліджень автором дисертації було виявлено, що існуючі підходи до визначення втрат, завданих власникам та користувачам, залишаються на сьогодні недосконалими, а розрахункові методичні підходи стосуються земель державної та комунальної власності і не передбачають використання у відносинах між громадянами та юридичними особами як приватними власниками чи користувачами сільгоспугідь (п. 2.3., стор. 110 дисертації, стор. 10 автореферату).

В дисертації автором удосконалено методичні підходи до визначення розмірів еколого-економічних збитків у разі втрати або погіршення якості сільськогосподарських угідь окремо для власників та землекористувачів, які, на відміну від існуючих, мають різну структуру та враховують: витрати на юридичний супровід вилучення та передачі землі у користування; витрати на землевпорядні роботи; втрати через невиконання взятих на себе зобов'язань, втрачену вигоду; додаткові операційні витрати та витрати через кредитні позики, що є основою для прийняття управлінських рішень із забезпечення раціонального землекористування (п. 2.3., стор. 102-105 дисертації, стор. 10 автореферату).

5. Методологічно правильним є подальший розвиток логічної сутності поняття «справедлива орендна плата», під якою розуміється грошова сума, отримана на відкритому ринку права оренди сільгоспземель, за яку може відбутися обмін активами за умови комерційної угоди між зацікавленими сторонами, які володіють необхідною інформацією, діють добровільно та зацікавлені у відтворенні продуктивних властивостей землі, що, на відміну від існуючих визначень, враховує вплив на визначення орендної плати як економіко-правових, так і екологічних факторів (п. 3.2., стор. 167 дисертації, стор. 4 автореферату). За такого підходу забезпечується взаємопов'язаність показників орендних відносин, інтеграція завдань екологізації суспільного виробництва в загальну систему економічного розвитку виробничих систем агропромислового комплексу.

6. Суттєво відрізняється від існуючих підхід автора до формування механізму стимулювання суб'єктів земельно-орендних відносин, який, на відміну від існуючих, передбачає урахування економічних інтересів кожного із суб'єктів орендних відносин та екологічних інтересів суспільства, що удосконалює екологобезпечне використання і збереження земель та підвищує результативність у прийнятті господарських рішень (Розділ 3.3., стор. 186-180 дисертації, стор. 14 автореферату).

В цілому, розроблені автором дисертації підходи і положення, надають

можливість прогнозування різних сценаріїв оптимізації еколого-економічних обмежень розвитку земельно-орендних відносин в сільськогосподарському виробництві і проектування альтернативних договірних відносин між суб'єктами оренди у полі правових меж земельного законодавства.

4. Значущість проведеного дослідження для науки, практики, шляхи використання його результатів.

Наукове значення результатів наданої автором дисертаційної роботи обумовлене в розробці теоретичних, методичних положень та практичних рекомендацій щодо формування еколого-орієнтованої системи користування сільськогосподарськими угіддями на умовах оренди.

Теоретичні і методичні положення, пропозиції, висновки, рекомендації дисертаційної роботи доведені до рівня практичних рекомендацій та можуть використовуватися у практичній діяльності суб'єктів сільськогосподарського господарювання та за прийняття рішень органами державної влади.

Отримані науково-методичні та практичні результати дослідної роботи були використані: Головним управлінням Держземагентства у Сумській області (лист впровадження № 28-18-0.10-2917/2-14 від 09.04.2014 р.), відділом Держземагентства у Краснопільському районі Сумської області (лист впровадження б/н від 17.03.2014 р.), Державною інспекцією сільського господарства в Сумській області (довідка впровадження № 1495 від 08.04.2014 р.), у діяльності Товариства з обмеженою відповідальністю Агрофірма «Псьол», с. Велика Рибиця Краснопільського району Сумської області (довідка впровадження від 18.03.2014 р.) та фермерського господарства «Світанок», смт. Велика Писарівка Великописарівського району Сумської області (довідка впровадження від 10.03. 2014 р.). Напрацювання дисертаційної роботи використані у навчальному процесі на факультеті економіки та менеджменту Сумського національного аграрного університету при викладанні дисциплін «Аналіз виробничої та комерційної діяльності», «Економічний аналіз», «Статистика» та «Інвестиційний аналіз», що підтверджено актом від 31.03.2014 р. № 887/1.

5. Аналіз структури та змісту дисертації. Структура дисертаційного дослідження Макарової В.В. складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У вступі дисертаційної роботи (с. 4-10) обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, визначено мету та завдання, конкретизовано об'єкт, предмет, методи дослідження, представлено практичне і теоретичне значення основних положень дисертації, її новизну та форми апробації.

У першому розділі надано дослідження теоретичних основ і структури земельних відносин в сільськогосподарському виробництві за урахування еколого-економічних обмежень у використанні сільськогосподарських угідь (стор. 11-24), розглянуто методологію визначення сутнісної бази еколого-економічної компоненти та її впливу на формування та розвиток земельних (і в т.ч. земельно-орендних відносин) в сільськогосподарському виробництві (стор. 25-41), проаналізовано нормативно-правову базу землекористування у сільському господарстві в частині оренди земельних угідь (стор. 42-53) та визначено методичні підходи до вирахування платіжних зобов'язань щодо використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення (стор. 53-62). На основі проведеного у першому розділі теоретико-методологічного аналізу (стор. 11-63), визначено, що одним із напрямків екологізації системи земельно-орендних відносин для виробників сільськогосподарської товарної продукції є оптимізація економічних регуляторів орендних відносин в межах законодавчо визнаних еколого-економічних обмежень у використанні земель сільськогосподарського призначення.

У другому розділі досліджено існуюче становище земельно-орендних відносин на прикладі сільськогосподарських підприємств Сумської області (стор. 66-79), проаналізовано вплив еколого-економічних показників землеробства на формування земельно-орендних домовленостей між суб'єктами орендних відносин (стор. 79-91), розглянуто методичні підходи щодо відшкодування збитків у разі втрати чи погіршення якісних властивостей орендованих угідь сільськогосподарського призначення (стор.

91-114). За даними дослідження в межах економетричного аналізу рівня впливу факторів еколого-економічної спрямованості на величину річної орендної плати в розрізі адміністративних районів Сумської області, автором дисертації визначено, що найбільший вплив на формування розмірів орендної плати мають показники нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь та середньозваженого строку оренди землі (стор. 87-91). За результатами аналізу методичних підходів до визначення розмірів заподіяних збитків (стор. 111-113), автором розроблено оригінальний підхід до визначення збитків (втрат) окремо для власників та користувачів земельних угідь, наданих в оренду.

У третьому розділі автором обумовлено запровадження обґрунтованих науково-методичних підходів до встановлення достатнього строку оренди для земель сільськогосподарського призначення (стор. 117-139), запропоновано удосконалення методичних підходів до визначення справедливої орендної плати за земельні угіддя сільськогосподарського призначення (стор. 139-168), запроваджено інтегрування еколого-економічного механізму стимулювання суб'єктів орендних відносин у системне управління земельно-природним комплексом в сільськогосподарському виробництві (стор. 168-187). Згідно до висновків дослідження, автором аргументовано, що методологічні основи формування земельно-орендних відносин на засадах еколого-економічного управління такими відносинами, розробка ефективних механізмів, методик та прийомів визначення та обґрунтування складових земельно-орендних відносин у сільськогосподарському виробництві, потребують подальшого дослідження та удосконалення.

На основі аналізу даних та викладених у дисертації результатів, можна стверджувати, що мета роботи досягнута, а завдання дослідження виконані.

6. Дискусійні положення та зауваження до дисертації. В цілому, позитивно оцінюючи наукове та практичне значення роботи, слід вказати на деякі дискусійні положення та недоліки:

1. Основною метою дисертації є формування та узгодження еколого-орієнтованих обмежень розвитку системи земельно-орендних відносин щодо користування землями сільськогосподарського користування, коли, в той же час, автор дисертаційної роботи приділяє недостатньо уваги як конкретизації поняття «обмеження», так і фактологічної впливовості цього поняття на стан земельно-орендних відносин (стор. 15-19 дисертації);

2. Дискусійним питанням є ємність складових формулювань у випадку визначення відшкодування втрат (шкоди) в розрізі повноти тих факторів, які впливають на величину абсолютного визначення відшкодування понесених землевласниками і землекористувачами втрат, згідно до визначених у роботі складових (стор. 111-113 дисертації).

3. Для визначення рівня еколого-економічної збалансованості оцінки земельних угідь та оренди за їх використання автор роботи застосовує метод кореляційно-регресійного аналізу, на основі якого формуються двовимірні графіки, координатами яких є вектори елімінованої урожайності зернових культур та розмір екологічних поправок, який враховує екологічні фактори, в результаті застосування якого виникає питання щодо зон задовільного та дисгармонійного розвитку землекористування (стор. 152-254).

4. Потребує уточнення, яким чином буде здійснюватися розподіл фінансових та кредитних ресурсів для забезпечення еколого-економічної збалансованості у системі землекористування, адже кожний із суб'єктів орендних відносин має не лише обов'язки, а й інтереси у здійсненні господарської діяльності та експлуатації сільськогосподарських угідь (стор. 147-185).

5. Автор формує гіпотезу щодо необхідності запровадження механізму стимулювання суб'єктів орендних відносин і, в той же час, не приводить достатнього обґрунтування методики визначення синергетичного ефекту за умов впливу еколого-економічної складової (стор. 190).

7. Повнота викладення результатів дисертації в опублікованих працях. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковані у 26

наукових працях загальним обсягом 5,7 друк. арк., (із них особисто автору належить 5,5 друк. арк.), у тому числі 1 підрозділ у колективній монографії, 8 статей у наукових фахових виданнях (із них 1 – у співавторстві), 1 стаття у наукових періодичних виданнях інших держав, 15 публікацій у матеріалах конференцій. В тематиці опублікованих наукових праць здобувача повністю відображено сутність отриманих результатів та наукову новизну проведеного автором дослідження.

8. Ідентичність автореферату та основних змістовних положень дисертації. Зміст поданого автором автореферату цілком відповідає сутності дисертаційної роботи та відтворює в стислій формі її основні положення та результати, що відповідають загальним вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України щодо присудження наукового ступеня кандидата економічних наук в сфері природокористування та охорони навколишнього середовища.

9. Відповідність дисертації вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України, «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» (затвердженого Постановою КМУ №567 від 24 липня 2013 р.). Дисертаційна робота та автореферат в цілому відповідають вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України, пп. 9, 11 та 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою КМУ №567 від 24 липня 2013 р.

10. Загальний висновок. Представлена дисертація Макарової Вікторії Вікторівни є завершеним, самостійно виконаним дослідженням, що має наукову новизну і практичну значимість. Автором досягнута задана мета, вирішені поставлені завдання, здійснено теоретичне узагальнення та нове розв'язання важливого науково-практичного завдання – оптимізація еколого-економічних обмежень розвитку земельно-орендних відносин в сільськогосподарському виробництві.

Тематика даного дисертаційного дослідження відповідає пріоритетним напрямкам розвитку науки і техніки, державним та галузевим програмам,

визначеним Кабінетом Міністрів та Верховною Радою України.

Представлена до захисту дисертація повноцінно відповідає профілю спеціалізованої вченої ради Д 55.051.01 Сумського державного університету та паспорту спеціальності 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища.

Автореферат дисертації в повноцінній мірі розкриває її зміст, основні результати, висновки, наукову новизну, практичну значимість. Опубліковані за темою дисертації наукові праці достатньо повно відображають наукові результати. Обсяг і кількість наукових праць відповідають вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України та відображають наукову новизну дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження доповідались на науково-практичних конференціях та опубліковані у фахових виданнях.

Наведені у цьому відгуку критичні зауваження не носять принципового характеру і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

Взагалі, дисертація на тему «Еколого-економічні обмеження розвитку земельно-орендних відносин в сільськогосподарському виробництві» заслуговує на позитивну оцінку, а її автор, Макарова Вікторія Вікторівна, – на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук з спеціальності 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища.

Офіційний опонент:

Миргород Марина Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент
Харківський національний аграрний
Університет ім. В.В. Докучаєва,
доцент кафедри землевпорядного
проектування

Handwritten signature of Marina Mykolaivna Mirgorod over a blue rectangular stamp that reads 'Підписано' (Signed) and 'свідчується' (certified).

